

Pákei Lajos és a kolozsvári Unitárius Kollégium

A XIX–XX. század fordulójának legjelentősebb erdélyi magyar építésze Pákei Lajos (1853–1921), akinek munkásságáról az épületek egész sora tanúskodik, százötven esztendeje 1853. március 1-jén Kolozsváron született.

A Pákeiek régi háromszéki nemes, unitárius családból származtak, akik a XVIII. század elején költöztek a kincses városba. Kolozsvári ősei között találunk papot és teológiai tanárt, városi főbíró, anyai ágon pedig ősei közé tartozott Heltai Gáspár a hírneves nyomdász és Linczeg János a neves naplói-író, főbíró. Édesatyja a hasonló nevű Pákei Lajos, az Erdélyi Fő-kormány-szék titkára művelt, művészeteket kedvelő ember hírében állt, fia Lajos tőle örökölte művészi hajlamait.

Az ifjú Pákei Kolozsváron az ősi unitárius skólában 1872-ben érettségizett, majd tanulmányait a budapesti József Műegyetemen, később pedig Münchenben folytatta. 1876-ban a bécsi Képzőművészeti Akadémián a híres dán Theofil Hansen tanítványa lett. A görög építészet szellemiségét képviselő Hansen rövid időn belül felismerte tanítványa kivételes tehetségét és a bécsi parlament építéskor tervezőirodájában alkalmazta. Ezekben az években, valamint gyakori olaszországi útjai hatására a klasszikus művészet csodálója lett.

1880-ban Pákei Lajos elnyerte Kolozsvár főmérnöki tisztségét. Az ő nevéhez fűződik a város felmérése, lejtmeretezése, csatornázási, vízvezeték-bevezetési, utcanyitási terve, amelyek akkor anyagi eszközök hiányában nem valósulhattak meg. 1884-ben – tiszteletbeli főmérnöki címmel kitéüntetve – elvállalta az Építő-, fa- és fémipari szakiskola vezetését, majd az Iparmúzeum igazgatását.

Az 1890-es évek derekától nagy munkakedvvel, szakadatlanul dolgozott, alkotott. Nevéhez összesen ötven középület, templom, középiskola, kastély, magánház, szobortalapzat, sír-emlék és emléktábla alkotása fűződik. Ezekből a Trianon után megsemmisített pozsonyi Mária Terézia márvány lovas szobrának alapzatán és Fadrusz János budai villája műtermén kívül Pákei minden alkotása Erdélyben volt vagy van.

Kolozsváron reneszánsz stílusban tervezte a Kereskedelmi Akadémia (1886) és az Iparmúzeum (1896) épületét. A kastélyok közül a mezőzáhi Ugron-kastély és a marosszentkirályi volt Bánffy-kastély a legjelesebb alkotásai. A késő barokk stílusában építette a dicsőszentmártoni római katolikus és a székelyudvarhelyi unitárius templomot.

A XIX. század utolsó évtizedében nyilvánvalóvá vált, hogy a gyorsan fejlődő Kolozsvárnak szüksége van egy modern, nyugati mértékkel is mérhető szálloda-étterem-kávéházra. 1894-ben Pákei Lajos tervei alapján eklektikus stílusban felépült a New York-palota, a mai Continentál. A szálloda 72 szobája teljes komfortot nyújtott, akkor valóban világvárosi színvonalat képviselt. Kávéháza csaknem fél évszázadon át a város irodalmi- és sajtóéletének központja volt, a szállodában pedig hosszabb-rövidebb ideig számos író, költő és művész lakott.

A város pihenőparkjának számító Sétatéren Pákei 1895–1896-ban felépítette a Kioszkot és a korcsolyapavilont. A Kioszk az előtte álló szökőkúttal a Potsdam melletti Sanssouci kastély alaprajzából ihletődött.

A századforduló idején neves szobrászok munkatársaként elkészítette több híres szobor – így Fadrusz János pozsonyi Mária Terézia szobrának, a kolozsvári Mátyás-szobornak, valamint Stróbl Alajos kolozsvári Erzsébet királyné mellszobrának – alapzatát.

Az ő munkája Mátyás király kolozsvári szülőházának klasszikus emléktáblája (1889) és a Rhédei-házon az erdélyi magyar színjátszás kezdetét megörökítő emléktábla (1892). A Házsongárdi temetőben Berde Mózes sírjának monumentális kőszarkofágja, Kéler Ilona (1860–1880) színművésznő szep, klasszikus stílusú síremléke is Pákei tervei alapján készült.

Pákei Lajos már országos hírű neves építőművész volt, amikor fő művének, legnagyobb alkotásának, a kolozsvári Unitárius Kollégiumnak megteremtéséhez hozzákezdett. Az 1880-as években nyilvánvalóvá vált, hogy az 1806-ban emelt régi unitárius iskola már képtelen befogadni az egyre gyarapodó diáklétszámot és nem felel meg a korszerű pedagógiai követelmé-

nyek. Az erdélyi unitárius egyház vezetői ekkor elhatározták, hogy új iskolát építenek és ennek megvalósításához a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumtól államsegélyt kérnek. Ki-nevezték a 12 tagú építési bizottságot, amelynek tagjai között ott találjuk Pákei Lajos építész-mérnököt és Éjszaki Károly vasúti mérnököt.

A bizottság Pákei Lajost megbízta az új iskola terveinek elkészítésével, a minisztériumot Kuncz Elek tankerületi főigazgató (Kuncz Aladár regényíró édesapja) képviselte, akinek nagy szerepe volt abban, hogy az építkezés 120 ezer forint államsegélyben részesült. A Berde Áron-hagyaték 50 ezer forintja és a Brassai Sámuel-hagyaték 10 ezer forintja is jelentős támogatást jelentett.

Az építkezés 1901 tavaszán kezdődött, amit Kolozsvár egész társadalma élénk figyelemmel kísért. Különösen a város tanárságát foglalkoztatta az új iskola, akik akkoriban még jó-részt régi épületekben tanítottak. A tanáregyesület kolozsvári köre meghívta Pákei Lajost, hogy ismertesse terveit, melyről az *Ellenzék* című lap 1901. április 30-án a következőképpen számolt be: „A feszült figyelemmel hallgatott előadás meggyőzte a gyűlés tagjait, hogy nem csupán egy építőművész, hanem egy kiváló pedagógus áll előtte, aki e szép és monumentális épület tervezése közben bebarangolta a művelt világ erre vonatkozó irodalmát..., s nagy tudását nemcsak a falak erősségében, hanem a beosztás, az elhelyezés, a berendezés, a felszerelés célszerű kivitelében is szerencsésen érvényesítette. Büszke lehet az unitárius egyház, hogy mintaszerű tanintézetének tervezését oly helyesen gondolkodó főre bízta, aki elismert szak-képzettségén kívül hazája, egyháza s a tanítás ügye iránt nemes lelkesedését juttatta érvényre korszakokra terjedő munkájában.”

Az építőmunka kivitelezését a bizottság Reményik Károly építész (Reményik Sándor költő édesapja) cégére bízta, a munkálatok 1902. május végére befejeződtek.

Az új épület 4365 m² alapterületet foglalt el, amelynek főhomlokzata 68,30 méter hosszúságú. Az eklektikus építmény az itáliai reneszánsz stílusát alkalmazta, görög elemekkel gazdagítva. A díszes főhomlokzatot függőlegesen egy 11 méter széles középrizalit (kiugró rész) és két 8 méteres sarokrizalit tagolja. Közepén timpanonos záródású, kétszárnyú kapu fogadja a belépőt, amelynek szemöldökkövén az iskola jelmondata olvasható: *MUSIS ET VIRTUTIBUS* (Műsáknak és erényeknek).

A tágas előcsarnok falán két fekete márvány emléktábla, a jobboldalin a tervezőmérnök neve is szerepel: *Építette a magyarországi unitárius egyház I. Ferencz József Magyarország apostoli királya uralkodása alatt, Dr. Wlassics Gyula vallás és közoktatási miniszter idejében, Pákei Lajos műépítész tervei szerint 1901 évben.* Ugyanitt két carrarai fehér márvány fülkébe és alapra a két nagy mecénás Berde Mózes (1815–1893) és Brassai Sámuel (1797–1897) másfélszeres méretű mell-szobra található.

Az első emeleten, a díszlépcsővel szemben nyílik a három ajtós 16 méter hosszú és 11 méter széles díszterem, amely az első és második emeletet is magába foglalja, ezáltal magassága 8,55 méter. Földszintjén az amfiteátrumszerűen elhelyezett padokban 350 ember foglalhat helyet, az emeleten a három oldalon lévő karzaton még 150 személy fér el.

A két emeleti szint között széles márványutánzatú sáv fut körbe, amelyben 15 reliefes portré látható neves unitárius személyiségekről: *Dávid Ferenc* vallásalapítóról, *Aranyosrákosi Székely Sándor* íróról, püspökről, *Böloni Farkas Sándor* íróról, utazóról, *Ferencz József* kollégiumépítő püspökről, *Mikó Lőrinc* jogtudósról, *Káli Nagy Elek* főgondnokról, *Kriza János* népköltészeti gyűjtőről, püspökről, *János Zsigmond*ról Erdély első unitárius fejedelméről stb. A portrékat Veress Zoltánné Kozma Erzsébet mintázta, a terem kazettás mennyezetét Tessitori Erminio szobrász (Tessitori Nóra szavalóművésznő édesapja) készítette.

A 130 termes monumentális épületben a tantermeken kívül volt tornaterem (akkor a legnagyobb a városban), könyvtár, levéltár, történelmi-filológiai múzeum, rajzterem és szertár, orvosi rendelő, betegszoba stb.

Az alagsor nagy részét 220 személyes konviktus foglalta el. Az épületet vízvezetékekkel és csatornázással látták el, a falakban külön légcsatornákat alakítottak ki, hogy a terem állandó levegőcseréjét megvalósítsák. Az alacsony nyomású gőzzel működő központi fűtés akkor korszerűnek számított, a világítást a fontosabb helyiségekben, a folyosókon gázlámpákkal, egyéb termekben petróleumlámpákkal oldották meg. 1906 után, amikor Kolozsváron meg-

kezdődött a villanyvilágítás, először a fizikumiban, majd fokozatosan a többi termekbe is bevezették a villanyáramot.

Pákei Lajos a berendezés minden bútortípusát, kezdve a padoktól a konyhai és internátusi felszerelésig alapos mérlegeléssel választotta ki, s minden a kor színvonalán állt. Büszkén írta az épületről az *Unitárius Közlöny* 1901. júniusi számában: „Minden, ami látszik az meglepően szép, egyszerűen fönséges. Minden részecskéje egy szép gondolat, az egész egy összehangzó alkotás. Aki látja, bámulja és gyönyörködik benne. Kolozsvárnak egyik legszebb épülete, tanintézetünk között fényesen állja a versenyt, az egyetemi új épületekkel is.” (A cikk a Ferenc József Tudományegyetem épületeire utal.)

Az új intézmény neve az eddig hivatalosan használt *Unitárius Főiskola* helyett *Unitárius Kollégium* lett, a következő évtizedekben ezen a néven szerepel az épületben működő Papnevelő Intézet, Főgimnázium és Elemi Iskola.

Az *Unitárius Kollégiumot* 1901. szeptember 21–23. között háromnapos ünneppsorozat keretében nyitották meg. Dr. Gál Kelemen a kollégium igazgatója átvette a Pákei Lajos tervezte és az unitárius lányok által hímzett zászlót, amely Pallas Athenét a tudomány és bölcsesség istenasszonyát ábrázolta, Ferenc József unitárius püspök pedig a falba helyezte az építkezési emlékműveket. Az ünnepség után az unitárius egyház díszbédet adott a New York szálloda éttermében. Erdély legszebb iskolájában 1901. szeptember 25-én megkezdődött a tanítás.

Pákei Lajos élete utolsó évtizedeiben egy nagyszabású kiadványon dolgozott: Kolozsvár XIV–XV. századi építészeti emlékeit rajzban kívánta bemutatni. Ezekben a grafikai alkotásokban megörökítette a kincses város középkori és barokk templomait, a régi bástyákat és várfalakat, feliratos táblákat, reneszánsz polgári lakóházakat, díszes barokk sírköveket, empir kapudíszeket stb.

A XIX–XX. század fordulóján a nagyarányú építkezések miatt sok régi polgárházat lebontottak. Pákei megmentette a pusztulásra ítélt szebbnél szebb kőkereteket, faragványokat és befalaztatta Majális utcai villájába, amely ezáltal a város egyik legérdekesebb épületévé, valószínűleg építészeti múzeumává vált.

Pákei Lajosnak az első világháború miatt sajnos nem adatott meg a művészeti kiadvány megjelentetésének, a munka befejezésének öröme, de így is rendkívüli munkát végzett. Rajzai megörökítették olyan kolozsvári emlékeket, amelyekből ma már csak töredékek vannak, vagy pedig nyomtalanul eltűntek. Ezek az alkotások pótolhatatlan dokumentumai Kolozsvár történeti múltjának, a kincses város egykori művészeti életének.

Sebestyén Kálmán

